

Berényi Mária

József Attila apjához, görögkeleti vallásához és a román irodalomhoz való viszonya

József Attila születésének századik évfordulója, a méltán nagy érdeklődés közepette zajló emlékévként alkalmat adhat arra, hogy a talányokkal, titkokkal és titkolózással övezett életrajz kevésbé ismert részleteivel is megismerkedjünk. A költő apjához fűzött kapcsolata és érzelmei is eléggé rejtelmeseek. József Áron sorsa évtizedeken át ismeretlen volt. Hová tűnt el 1908-ban, egyetlen szó, írás és üzenet nélkül. Miért hagyta el feleségét, Pócze Borbálát, a „Mama” című vers mosónőjét, s a két lány – Jolán és Etelka – után annyira várt fiát, a három éves Attilát? A hűtlen apa egy ízben ugyan még felbukkant az életükben (nagyobbik lányát szólította meg az utcán), de újra nyoma veszett. Soha többé nem adott hírt magáról. A magyar irodalomtörténet 1957-ig dédelgethette, hogy József Áron, munkanélküli szappangyári munkás családját magára hagyva átkelt a „Nagy Óceánon”, a valóság azonban más volt. Szabolcsi Miklós, József Attila életének talán legszorgosabb kutatója, Eugen Jebeleanu, a romániai „Gazeta Literară” hasábjain publikált cikkéből megtudta: József Áron nem Amerikában telepedett le, hanem Romániában. Szabolcsi tovább kutatott. Kiderítette: a költő apja előbb Esztergomba ment, majd Újvidékre s végül Temesvárra, ahol újra megnősült.

József Jolán csak 1937-ben árulta el az igazságot Attilának. József Áron abban az évben halt meg Temesváron, s elhunyt után mindössze két héttel költőfiának tragikus sorsa is beteljesedett...

Attilát közeli kapcsolatok fűzték a románokhoz, hiszen apját, József Áront (Aron Iosifu), félig vagy egészen románként tartotta, amit a „Dunánál” című verse is tanúsít:

*„Anyám kun volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.”*

A költő a „Curriculum vitae” első mondatában így vall: „1905-ben születtem Budapesten, görög-keleti vallású vagyok”. A majdani költőt görögkeleti templomban keresztelték meg, apja vallása alapján, míg nővérei – anyjuk után – reformátusok lettek. József Jolán 1940-ben közreadott, „József Attila élete” című életrajzi kötetében ekként emlékezik apjukra, s eltűnésére:

„A Gát-utca 24. számú házban laktunk a Ferencvárosban, amikor a papa »eltűnt«. Hárman voltunk testvérek, a két éves Attila, a négyéves Etus és én, aki nyolc voltam ezen a tavaszon.

Hárman közül egyedül nekem maradtak emlékeim apánkról. Ahogy eltűnésének ideje távolodott, úgy szőtt alakja köré új meg új legendát anyánk. Szentül hitte, hogy Amerikába vándorolt ki és csak akkor fog életjelt adni magáról, ha meggazdagodott. Az is lehet, hogy meghalt és egyszer majd keresnek bennünket, hogy vegyük át az amerikai örökséget.

A szerző a Magyarországi Románok Kutatóintézetének igazgatója, magyarul és románul publikáló költő.

A battonyai román ortodox templom, ahol József Attila hittanára, Simeon Cornea szolgált

Jelentkezésében, visszatérésében rendületlenül hitt és csak utolsó esztendeiben, amikor már elvesztette minden ebbeli reményét, nevezte magát József Áron özvegyének.

Apánk Erdélyben, Féregyházán született 1871-ben. Apjáról csak annyit hallottam, hogy hegyipásztor volt, pakulár. Apánk legénykorában végigvándorolta Erdélyt, Romániát, Szerbiát. Tudott románul, szerbül, tótul, németül és útjában sokféle mesterséget tanult. Mint vándorlegény, gyalog jött Pestre, ahol szappanfőző lett. Itt sorozták be katonának: a huszároknál szolgált. Ekkor ismerte meg a kis szabadszállási parasztlányt, Pócze Borbálát, aki tizenhat éves volt és Pesten szolgált. Amikor leszerelt, feleségül vette. Hat gyerek született házasságukból, de az első három kicsi korában meghalt. Ezek közül kettő fiú volt.

Amikor én születtem, apám fiút remélt, úgy felbőszült csalódásában, hogy meg akart fojtani. Négy év múlva született Etus húgom, akit hetekig meg sem nézett. Hatéves voltam, amikor anyánk újból reményteljes állapotban volt. Terhességének vége felé sokat betegeskedett. Papa féltő gondnal vette körül, meg volt győződve róla, hogy most fia születik. A beteg asszony látogatóinak ismételt elmesélte álmát: megjelent neki egy ősz öregember, aki elmondta, hogy fia születik. És a fiút nevezze Attilának, mert híres ember lesz belőle.

1905. április 11-én megszületett a várt fiú. Születése majdnem anyám életébe került – öt és fél kiló volt, amikor világra jött. Apánk vallása után a görögkeleti templomban Attila névre keresztelték.

Apánk határtalanul büszke volt újszülött fiára. Örömben mindennel kedveskedett a beteg asszonynak, ami ezermester kezétől kitellett. Maga gyalulta, ácsolta, szegezte a csecsemő fekhelyét, mindenféle háztartási cikket gyártott, még a cipőpasztát is otthon főzte. Szerszámládáját, amelyhez senkinek sem volt szabad hozzányúlnia, minden este elővette. Fúrt, faragott, kalapált. Csinos kalitkát eszkábált össze és valahonnan kanárimadarat szerzett bele. [...]

Attila születése után jó időre megváltozott sok minden. Papa minden este otthon maradt. Eljött hozzá a barátja, Jefta bácsi, aki szintén a szappangyárban dolgozott. Kártyáztak a konyhában és tervezgettek, mert a papa örökösen tervezgetett valamit. [...]

Azután a papa új terveket szőtt a Jefta bácsival. Amerikába mennek, ahol sok az arany, a dollár. [...]

Apánk vallásos is volt, gyakran járt a görögkeleti templomba. Ha úrvacsorát vett magához, nekünk is hozott egy-egy kockát a szentelt kenyérből. Szocialista is volt. Tüntettet május elsején a többiekkel s az első dal, amire megtanított, a Marseillaise volt. De igazándiban csak a vándorlás vonzotta, a messi városok, távoli országok, a nagy víz, Amerika. Azután eltűnt ezen a tavaszon veszekedés, harag és szó nélkül.

Attila kétéves volt, amikor apánk elment „Amerikába”. Nem emlékezett rá, csak anyánk mesélgetései állították eléje szép szál alakját, magas homlokát, titokzatos szerszámládáját. Tőle hallottuk, hogy találmányai voltak, amelyeket szabadalmaztatott, de pénz híján nem tudta gyártani ezeket... Amerikába a találmányai miatt vágyott...

Harminc év múlva így emlékezik meg Attila az Amerikába vándorolt apánkról:

*Csak most értem meg az apámat,
aki a zengő tengeren
nekivágott Amerikának.*

*Útnak eredt – nem új jelenség –,
hogyan lefűlelje bátoran
a természetes jószerecsét.*

*El is keserült, meg is csappant
érdeke itt, az óhazán,
unta főzni a szagos szappant.*

*Csak most értem meg az apámat,
aki az ingó tengeren
nekivágott Amerikának.
Az urak locsogtak, fecsegték,
ő batyut kötött, odaszállt,
hol jó munkást szép pénz kecsegtet.*

*Az erdőn nem volt egy szál bokra,
egész úton emlékezett
és hányt a hempergő habokra.*

*Elhagyta bölcsen családját –
azért, mert keményen keres,
a csemetét őt ne áldják,*

mert megátokozák, ha felnőnek...

Anyám sírva borult a varrógépre, mi pedig tehetetlen és szótlán szomorúsággal bújtunk melléje. Attila az ölébe furazkodott és a maga módján vigasztalta:

József Attila, a makói kisdíák

– Ne sírjon mama! Ha nagy leszek, hozok egy zsák aranyat. És úgy, de úgy elverem a papát! Száz zsákkal hozok és a papának nem adok belőle semmit.

Pár nappal e jelenet után, hideg, szeles novemberi estén kenyérért mentem a boltba. Visszajövet a kapualjban feketeszakállas, micisapkás ember állt utamba.

– Jolán, nem ismeresz meg? Én vagyok a papa.

A hangja apámé volt, de a szakáll, sapkája, hosszú, soha nem látott kabátja idegenné tették. Éppen fél éve múlt, hogy nem láttuk, nem hallottunk felőle semmit. Úgy megjedtem tőle, hogy alig tudtam felelni a kérdéseire: Mit csinál a mama? Rosszat beszél-e róla? Mi hogy vagyunk? Végül egy koronát nyomott a kezembe azzal, hogy az az enyém, de ne szóljak találkozásunkról a mamának. Azzal elsietett.

Futottam haza. A hallottakra a mama abba hagyta a varrást s fel-alá járt a szobában. Majd leült és szótlán medret a koronára.

A papa váratlan jelentkezése anyánk nyugalma újból teljesen feldúlta. Ismét napokat töltött távol. Kereste, kutatta, látni akarta, beszélni vele. Hiszen itt van a városban. Járt a rendőrségen, a bejelentőhivatalban, az árvaszéken. Felkeresett minden közeli és távoli ismerőst, sorra járta a gyárakat. Sem ő, sem a rendőrség nem akadt a nyomára. Egy év múlva, Jefta bácsi, a barátja, felkereste anyánkat. Elmondta, amit megtudott apánkról. Craiovában, Romániában dolgozik egy gyárban. A megadott címre anyánk rögtön írni akart, de úgy gondolta, jobb, ha én írok neki. A gyermek együgyű szavai bizonyára utat találnak az apa szívéhez. Levelemre hamarosan megjött a válasz, amely a következő volt:

»Kedves gyermekeim Jolánkám a Levelet meg kaptam nagyon megörültem hogy meg nem elfeítetei a kedves papát. De bizom nagyon szomorúság van az én szívembe hogy tük mien szegénjek vagytok de mit tehetek én, hogy a kedves mamátok elkergete a tük kedves kenyér kereső apátok, az imrie bácsi és a nagypapát, nagyon iol üsmeri a papátok, hogy hogyan élt,

kedves gyermekeim nagyon sainálom hogy nem tudom adni a kezetekbe egy falat kenyeret és egy ruhácskát a testetekre, ha a papátok nem bir benetek hozád veni akor bizom nem lesz kenyeret sem ruhátok de ha a kedves papánál lesztek akor lesz minden amit csak a szivetek fog kíváni, kenyér ruha pénz föld házod és minden Tisztelem a nagypapát, Imre Sándor Lajos Bátyát,

és benetek kedves gyermekeim czokoltatlatk benetek, és nézetek –

József Attila

minél hamariab legyetek a papátoknál, Isten veletek, ha nem lesztek a papáiétek – akkor a papátok fog meghalni idegein földben Amérikába

A Jol Isten viseien gondot rátok

Craiova 1909 Juli 11./VII
Strada Bukovet 53
Jozsef Aron«

Ez volt az utolsó életjel, amit adott magáról. Mire anyánk gyermek-tartási keresetének iratait kézbesíteni akarták Craiovában, már nem volt a városban. Soha többé nem hallottunk felőle semmit. Eltűnt, mint a kámför.”

E tények ismeretében különösen érdekes, hogy József Attila csak 1937-ben, halála évében tudta meg az igazat. A családban áruulónak tartották a papát, amiért otthagya őket. Otthon soha többé nem beszéltek róla. Nagyon fájhatott, hogy József Áron megadta ugyan a craiovai címét, ám amikor a mama gyermektartásért kereste, már nem találták. Attila minderről semmit nem tudott. Rövid élete végéig fájalta, hogy nincs apja. Apát keresett minden, kicsit is szeretett férjében. Makai Ödön, Etelka férje, később Nagy Lajos, Németh Andor is afféle apajelölt lett, sőt Thomas Mann is. Amikor a nagy író Budapestre érkezett, Attila így ír neki: „... Mint gyermek, aki már pihenni vágyik, / És el is jutott a nyugalmas ágyig, / Még megkérel, hogy »Ne menj el, mesélj«...” Nagyon sok versében újra és újra visszatér az apa-kép.

Mi történt 1908-ban? Valóban volt egy „lánghajú nő”? – Mahogy Makai Zsuzsa, a költő unokahúga mondja, vagy román vérben volt a vándorlás? A nyomor elől menekült, s amikor tehette volna, magához akarta venni gyermekeit, vagy csak áltatta ezzel Jolánt az 1909-es craiovai leveleiben?

Tudjuk: József Áron 1920-ban sikertelenül kerestette egykori családját Pesten, majd 1922-ben a válás hivatalos kimondását kérte, nem tudván, hogy Pócze Borbála, volt felesége, már halott. 1924. szeptember 11-én újránősült Romániában. A magyar Kiss Juliannát vette el. Házasságából

egy fia született, aki később paralízistól megnyomorodott – mesélte Anavi Ádám, temesvári tanár.

Ottani kortársai és szomszédai emlékezései szerint a költő apja nagyon sokszor emlegette Budapesten hagyott családját.

„– Szapult vegyének, olcsó szapult! – Még most is a fülemben cseng Áron bácsi furcsa, idegenszerű kiejtése, ha olykor eszembe jutnak azok a régi szép idők – idézi a költő apjához fűződő emlékeit a kilencvenötödik életévében járó Steu (Forrai) Margit néni, Temesvár–Kardos-telep legidősebb lakója.

Váltig csodálkoztunk, hogy a felesége, Julis néni, akit Crajováról hozott magával, szebben beszélt magyarul, mint Áron bácsi. Pedig mást sem hallottunk tőle, amikor mesélő kedvében volt (rendszerint, ha vásároltak tőle), mint hogy ő bizony tősgyökeres bánsági. Felmenői mind idevalósiak voltak, ő maga pedig az Arad megyei Féregyházán született. Néha átruccant a Kárpátokon szerencsét próbálni, mert, hogy igazándiból román származású, de évekig Budapesten lakott. Emiatt hol Iosif Aron, hol József Áron volt a becsületes neve. Impériumváltás után voltunk, akkor ismét a Iosif nevet viselte. Julis néniről az a hír járta, hogy krajovai oltyánka, és lám, mégis ő alkalmazkodott jobban a szomszédok nyelvéhez. A kisiú, sajnos nem tudott sem magyarul, sem románul, de semmilyen nyelven sem, mert hároméves korában megkapta a gyermekparalízist, és utána nemcsak béna maradt, hanem néma is. Misunak becézték a szülei. Így szólította mindenki a telepen. Sokára tudtuk meg, hogy Misu igazi neve Mircea, és hogy a nagy magyar költő, József Attila testvéröccse. [...] Nem mondhatni, hogy jól jövedelmező vállalkozás volt akkoriban a szappanfőzés. Pi-acra hiába is vitte volna a gyártója, mert a falusi asszonyok mind tudtak szappant főzni és főztek is, dehogyan érte pénzt! [...] Sokat kellett talpalnia szegény Áron bácsinak, mire egy-egy darab szappant rálőcsölt valakire. [...] Talán az egészségtelen munka, a sok cipekedés (mások szerint a sok rossz törkölypálinka) is közrejátszhatott abban, hogy hatvanhat éves korában ágynak dőlt és fel sem kelt többé. Temetésén ott volt a telep apraja-nagyja, mert az volt az első ortodox rítusú temetés...”

Marcescu Erzsébet, Iosif Mircea (József Attila féltestvére) mostohahúga így emlékezik a családra:

„– Tizenöt éves forma lehettem, amikor egy este édesapám azzal a riasztó hírral jött haza, hogy mostohaanyát hoz a házhoz... Amikor megtudtam, hogy Áron bácsi özvegyére céloz, legszívesebben világgá mentem volna... Végül az történt, hogy ...mi költőztünk az Áron-bácsi-féle vityillóba. [...]

Julis nénitől többször hallottam, hogy Áron bácsi elhagyta Budapesten élő családját, mert szándékában állt kivándorolni Amerikába, és a felesége nem volt hajlandó vele menni. Mindig sajnálkozva emlegette, hogy három gyerek maradt a szegény mosónő nyakán és folyton azon morfondírozott, miként lehetne egy kis segítséget küldeni neki. Áron bácsi azzal szerelte le az aggodalmaskodását, hogy a budapesti fiából ügyvéd lett, jól élnek. Julis néni hitte is, meg nem is, mert miből nevelhetett volna ügyvédet három gyerek mellett egy mosónő?

[...] Pontosan nem tudnám megmondani az évet, de annyi bizonyos, hogy ezerkilencszázhatvan táján történt, értesítettek bennünket, hogy hivatalosságok érdeklődnek a családjuk iránt. El nem tudtuk képzelni, minek köszönhetjük a nagy megtiszteltetést. [...] Íróküldöttség látogatott meg bennünket Budapestről, mert kisütötték, hogy a mi Áron bá-

csink azonos József Attila édesapjával, a Misu pedig a költő féltestvére. Amikor megmutatták József Attila fényképét, rögtön elhittem, hogy így van, mert Misu a megszólalásig hasonlított hozzá. Tiszta véletlenül még a bajuszát is úgy stucoltuk, mint amilyen a bátyjéé volt. Szellemi fogyatékosága ellenére Misu megértette, miről van szó, és magának követelte a fényképet, amit haláláig őrizgetett és mutogatta mindenkinek, hogy az neki valakije. Kimentünk a temetőbe, az írók koszorút tettek Áron bácsi fejfájára – sajnos, csak egyszerű fakeresztje volt, ami azóta elkorhadt...”

Anavi Ádám, temesvári tanár is elmondta: egyszer felhívták Budapestről. József Áron sírja után nyomoztak. Volt egy fényképe a sírról, de valami csoda folytán eltűnt. Azóta a Temesvár szélén lévő kardostelepi temető is megszűnt. Csupán mocsaras mező maradt azon a helyen, ahol József Attila édesapja földi maradványai nyugszanak.

József Áron 1937-ben úgy halt meg, hogy nem ismerte fia verseit, habár a romániai magyar nyelvű lapokban megjelent közülük több is. Az óceánon szagos füveket kaszáló szappanfűző munkás alakja a „Hazám” egyik sorában is kísért: „...adtál földművest a tengernek”.

József Attila kora fiatalságához köthető (ám élete végéig elhúzódó) az az életrajzi dilemma, amelyet a legegyszerűbben a nemzeti identitás belső konfliktusaként írhatunk le. Első vallási inspirációi görögkeleti, azaz román hagyományt közvetítettek hozzá. „Románsága” kérdése később is, ismét és ismét fölmerült. A szegedi egyetemen egyik professzora, mint magától a költőtől tudjuk, „leoláhozta”, majd Párizsban fölmerült benne annak lehetősége, hogy (miként néhány Franciaországban letelepült román írókötárs) ő is „francia” költő legyen, aki magyarul többé nem ír. A harmincas években a budapesti román kulturális attasé, Balta Mózes hivatkozott „románságára”, sőt rá is vette román versek fordítására. (A költő noteszében egy erdélyi román irodalomtörténész címe is megvolt.) Ezek a kérdések valódi problémái voltak a költőnek: „A Dunánál” is jelzi. E problémákat újra és újra tematizálta.

Isten létét – és imádásának napi kötelességét – a görögkeleti vallású József Áron tudatosította gyermekeiben. József Jolán korábban idézett könyvéből tudjuk, hogy az apa gyakran járt templomba és istenfélőnek nevelte a három testvért. „Ha a papa is jókedvű volt, sokáig hancúroztunk az ágyban, míg ránk nem szólt. Akkor egyszeribe elcsendesedtünk, s egymás mellett felülve az ágyban, imádkoztunk. A papa – aki elhagyott bennünket – nem tűrte, hogy imádkozás nélkül aludjunk el.” József Attila, a gyerek felszínes módján, apjától kapott mintát a vallásos magatartáshoz. Három éves korától – az apja eltűnésétől – megszakadt a kapcsolata a görögkeleti vallással.

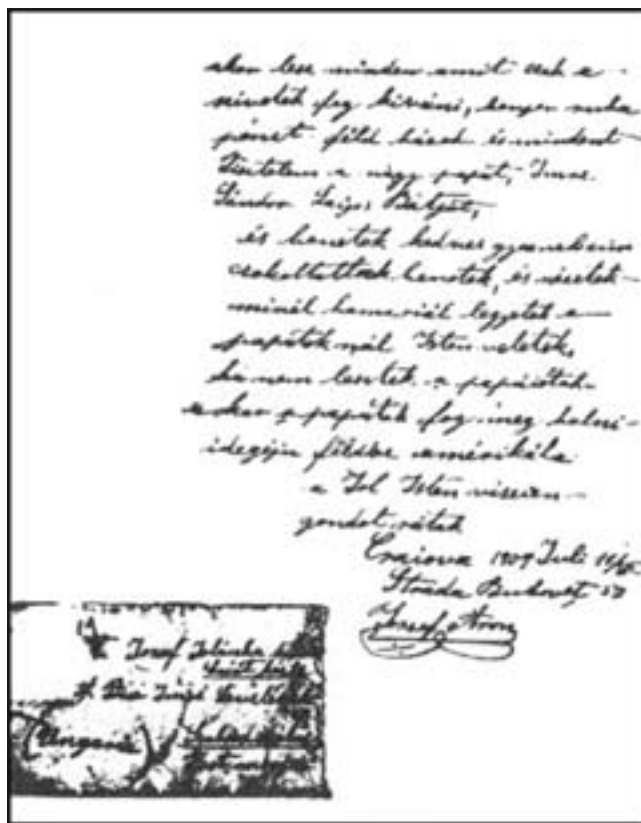
Miután 1919-ben az édesanyja meghalt, s a költő gyámja Makai Ödön lett, a családdal együtt úgy döntött, hogy József Attila a jó hírű makói gimnáziumban folytassa a tanulmányait. Makó, amelyet ő maga érzékletesen Maros menti Konstantinápolynak nevezett, nemcsak otthonává, de szellemi szülővárosává is vált, ahol különböző vallásokkal és kultúrákkal ismerkedhetett. Az ő vallása szempontjából is fontos állomást jelentettek a makói diákévek, hisz osztályozó vizsgákat kellett tennie hittanból. Mivel a városban, csak görög katolikus templom volt, át kellett járnia Battonyára, az ottani román görögkeleti lelkészhez, Simeon Cornea-hoz. Látogatásai során órákon át beszélgettek. A román lelkész hamar felismerte az ifjú gimnazista érzékenységet és tehetségét. Battonyán később kultusza lett József Attilának. Szobrot emeltek neki a következő felirattal: „A

költő 1922-ben és 23-ban Battonyán tett osztályozó vizsgát görögkeleti vallásból.” A város művelődési központját és könyvtárát is róla nevezték el.

József Attila a makói gimnáziumban már a költészet varázsigéi segítségével győzte le a magányt és az otthon melegének kínzó hiányát. Verseivel hamarosan tekintélyt szerzett az önképzőkörben, tanárai és új ismerősei pedig szinte családtagjuknak tekintették. A csodagyereknek tartott, rendkívüli felfogóképességű gimnazista számára a költészet a valóság elleni védekezés legfontosabb eszköze volt, amelyet ugyanakkor magasrendű szellemi játéknak tekintett. Már diákkorában életprogramjává tette, hogy beváltja a születéséhez fűződő legendát, és hírneves poétává válik.

A nagy költői indulás, tizenhét éves korában, 1922 karácsonyán történt. Szegeden ekkor jelent meg az első verseskötete, a Szépség koldusa. Az előszót a mester, Juhász Gyula írta, akivel szintén Makón ismerkedett meg: „Emberek, magyarok, íme a költő, aki elindult magasságba és mélybe, József Attila, szeressétek és fogjátok pártját neki.” Gyönyörű indulás volt.

Makói tanárai, Eperjesi Kálmán, Tettamanti Béla, Galamb Ödön és Espersit János nagy hatással voltak rá és mindenben támogatták. Akárcsak hittantanára, a battonyai román ortodox lelkész, Simeon Cornea. Mivel magyarázhatnánk másként, hogy „a görögkeleti vallásban nyugalmat nem lelt, csak papot”. Bényei Zsuzsa időrendje alapján „1922-1925-ig József Attilának legalább huszonöt versében szerepel valamilyen módon Isten. 1928-ig rohamosan csökken ez a szám, 1929-1930 körül teljesen eltűnik. Csak 1935-ben bukkan fel újra, akkor azonban többször, egyre többértelmű megfogalmazásban, s mind fontosabb költészetteremtő funkcióban.” A versek egy része, különösen a korai költemények, egyféle naiv – mondhatnánk gyermeki – Istenhitről tanúskodnak, mintegy személyes viszonyt hoznak létre a

József Áron utolsó levele családjához, Romániából 1909-ből.
Cim: Craiova, Str. Bucovat. Ebben emlegeti amerikai
kivándorlási szándékát

József Áron második felesége,
Kiss Júlia

költő és Isten között. József Attila megszólított Istene sokáig arctalan volt. A személytelen jelképet emberi vonásokkal kellett tehát felruházni. Gyerekes bájjal, emberi tulajdonságokkal telített Isten-figurája egy – a testközelben bármikor felbukkanni kész – jóságos gondviselő.

Valachi Anna azon a véleményen van, hogy a költő vallásosságában nagyon nagy szerepet játszott az apa-kép. Az apja révén vallásos szellemben nevelkedett fiú – hittan órái révén – ismét testközelbe került a görögkeleti vallással, amely emlékeket idézhetett fel. Istent szólítva, a nem létező apához fohászzkodott. „Szellemi kapaszkodót és elrugaszkodási pontot jelentett az otthontalanságtól és szeretethiánytól szenvedő makói gimnazista számára a mindenütt láthatatlanul jelenlevő morális törvényalkotó képzelet. 1922-23 tájt írt verseiben a kétarcúnak vélt – kegyetlen és jóságos, félelmetes és szeretni való – képzelt »apamágót« hol lázadozva, hol alázatos-vallomásos hangon szólongatta.” Oldás és kötés változataiként szemlélhetjük az Istenhez – mint szimbolikus apához – mind öntudatosabb gyermekként viszonyuló verseit.

A makói évek után, József Attila életében elhalványul a görögkeleti vallásához való ragaszkodás. Csupán az 1930-as évek elején, kereste fel a budapesti román ortodox lelkészt, Toma *Ungureanu*-t, aki egyben a Gozsdu Alapítvány adminisztrátora is volt. A költő ösztöndíjat remélt, hisz ismert, hogy az alapítvány erdélyi és magyarországi görögkeleti vallású román ifjakat részesített támogatásban. Sajnos, azonban az alapítvány 1918 óta nem működött, így nem juthatott támogatáshoz.

A költő, származásánál fogva, vonzódott a román kultúrához és irodalomhoz is. Francia, német, cseh és orosz műfordításai mellett román költők verseiből ültetett át legtöbbet magyar nyelvre. Románul nem tudott, vagy igen: csak keveset. A román költeményeket a már említett Balta Mózes román követségi attasétól kapta, akivel jó barátságban állott. Erről *Szántó* Judit a következőket mondja: „Baltával *Strakánál* találkozott először, ahol rendszeres összejövetelel tartottak akkori irodalmunk jelesei, hogy kulturális életünk problémáit megvitassák és tájékozódjanak a szomszéd népek irodalmi fejlődéséről. Ez a kör fáradozott azon is, hogy cseh és román költők magyar nyelvű antológiájával szorosabbra fűzzék népeink társadalmi kapcsolatát...” József Attila mintegy harminc román vers lefordításához kezdett hozzá, amelyeknek csak mintegy egyharmada jelent meg nyomtatásban vagy vált ismertté. Román versfordítá-

sai az erdélyi folyóiratokban (*Erdélyi Helikon*, *Korunk*) és hazai újságokban (*Szabad Szó*, *Népszava* és *Szép Szó*) jelentek meg. Vasile *Ciocăltău*, Mihail *Codreanu*, Aron *Cotruș*, Mihail *Săulescu*, Ovid *Densușianu*, George *Coșbuc*, Mihail *Crucianu*, Elena *Farago*, Radu *Gyr*, Zaharia *Stancu*, Ion *Vinea*, Ilarie *Voronica*, Nichifor *Trainic* és mások műveit fordította. A versek között megtaláljuk a modern román költészet valamennyi irányzata képviselőjének legjobb költeményeit. József Attila nyersfordítást kapott Tudor *Arghezi*, Rodu *Boureanu*, Ștefan *Nenișescu*, Octavian *Goga*, Victor *Eftimiu* és Ion *Minulescu* alkotásaiból is.

A román költők és verseik kiválasztásában József Attilának nem sok beleszólása volt, hiszen azokat Baltától kapta. Az ő felolvasásában ismerkedett meg a költemények intonációjával, ritmusával is, ha azonban a lefordított versek művészi értékét vizsgáljuk, rájövünk, hogy csak olyan versek tolmácsolására vállalkozott, amelyeket maga is értékesnek ítélt.

József Attila román műfordításai közül George *Coșbuc* „Noi vrem pământ!” (Földet adj!) című – parasztlázadások ihlette – versének a tolmácsolása magasodik ki. Ezt a költeményt többen is átültették magyar nyelvre, de József Attila fordítása a legsikerültebb.

A román-magyar irodalmi kapcsolatok történetének egyik leggyümölcsözőbb fejezete az, amelynek középpontjában József Attila áll. Ezt a fejezetet román műfordításaival ő maga nyitotta meg, idestova hét évtizede, de a válasz sem késett sokáig. Már a harmincas évek közepén megjelent az első román nyelvű József Attila-tolmácsolás. A román irodalom évről évre újabb József Attila-fordítással gazdagodik, de a román költők eredeti verseikben is egyre többször idézik meg József Attila alakját.

A román fordítók közül Eugen *Jebeleanu* az első, aki nemcsak egy-két verset tolmácsol, hanem átfogóbb képet igyekszik kialakítani József Attila költészetének főleg a fiatalkori és a mozgalmi szakaszáról. Ezt a képet egészíti ki Veronica *Porumbacu* több kiadást megért József Attila-kötete, amelyből azonban hiányoznak a nagy szerelmi versek. A „hiányt” Mihai *Beniuc* pótolta, aki – nemzetközi viszonylatban is egyedülálló jelentőségű, kétnyelvű kötetében –, jól átgondolt válogatás alapján, valóságos keresztmetszetét nyújtja József Attila költői életművének.

Nehéz megítélni, hogy a román ajkú olvasó számára milyen élményt nyújt a költő lírája, kétségtelen azonban, hogy a József Attila-versek románul is élnek, hatnak. Ezt a legjobban Veronica *Porumbacu* példája bizonyítja. Ő ugyanis Eugen *Jebeleanu* fordításai hatására tanult meg magyarul, nem utolsósorban azért, hogy maga is tolmácsolhassa a magyar költőt.

József Attila legfontosabb román műfordítói a következők voltak: Maria *Banuș*, Mihai *Beniuc*, Radu *Boureanu*, Costa *Carei*, Paul *Drumar* (aki a legsikerültebb kétnyelvű kötetét 1995-ben adta ki), Emil *Giurgiuca*, Haralambie *Grămescu*, Eugen *Jebeleanu*, Constantin *Olariu*, Francisc *Păcurariu*, Veronica *Porumbacu*, Virgil *Teodorescu*.

Amint látjuk, nagyon sok román költő járult hozzá József Attila művészetének bemutatásához, aki korán kitüntetett helyet kapott a román irodalmi gondolkodásban és kultúrában. Romániában ő az egyik legtöbbször emlegetett és idézett magyar költő.

József Attilát nemcsak a román, hanem az erdélyi magyar irodalom is befogadta, habár a költő sohasem járt Erdélyben. Talán ha hamarabb értesül róla, hogy apja nem Amerikában, hanem Erdélyben, jobban mondvá a Bánságban él, akkor ellátogatott volna ebbe a térségbe is. Így

pusztán csak költeményei, verseskötetei, valamint – az *Ignotus* Pállal együtt szerkesztett – irodalmi folyóirata, a Szép Szó jutottak el a kolozsvári, a brassói, a nagyvárad, aradi és temesvári szerkesztőségekbe. A fogékonyabb erdélyi, partiumi, bánsági szerkesztők és tollforgatók viszonylag korán felfigyeltek a magyar líra ifjú tehetségének feltűnésére, s amennyire a körülmények valamint az országhatárok engedték, nyomon követték alkotópályájának kibontakozását.

A romániai magyar irodalom egyik legrangosabb folyóirata, a *Kuncz Aladár* szerkesztette Erdélyi Helikon 1929 őszén „Fiatal magyarok” felcímmel szervezett ankétot a harmincadik életévüket még be nem töltött magyar költők, szépírók és kritikusok bevonásával. A szóra bírt tizenhat erdélyi, magyarországi, csehszlovákiai és jugoszláviai szerző megfontolt, körültekintő és őszinte válasz-csokra pontos helyzetképet adott. Mindezeket a Kolozsvárott kiadott tekintélyes irodalmi szemle az 1930. évi januári számában tette közzé.

A Budapesten élő József Attila – aki az Erdélyi Helikon bemutató sorai szerint volt már „rikkancs, hajóinas, kenyeres, borfiú, kukoricacsósz, házitanító, fahordó, kövezőinas, bélyegárus, fixes újsághordó, mezei napszámos, kifutó, bankhivatalnok, vásárcsarnoki kiségtő, magyar-francia levelező, könyvelő, takarító, műfordító, vízárus moziban és tanárjelölt” – ekként összegezte életprogramját, költői hitvallását:

„Hiszek a tiszta észben, aminthogy mindenki hinne benne, ha véle élni nem volna fáradságos. A tiszta költészetben, mert ő teremtette meg azt a közösséget, amely a társadalom antagonizmusa fölött derűs erő, valóságos egész és mennyei egészség. A tiszta szellemben, amelynek szabadsága korlátlan, amely a testet is föloldozgatja azáltal, hogy önfegyelemmel mintázódik a történelem porhanyó plasztikáján. Sokat szenvedek, de pusztán csak magamért és így nem számít semmit. Az értékek és igazságok elhagyatottsága miatt kétségbeesnem pedig oktalanság volna: azok, akár akarjuk, akár nem, önmaguktól is rengő virágzásba pattannak, mint isten tekintetére a rózsaliget. Az embe-

riség sem érdekel, hiszen csak egyszerű tény, engem azonban értékekért hoztak a világra. De éppen ezért, nyűgös és alázatos kisbérese vagyok az eljövendő tisztultabb társadalmi berendezkedésnek, mert az igazság fölismeréséhez idő és elmélyedés kell és ma az emberélet kevés a napi gondok elsorolására is.”

Ezekből az életérzés-morzsákból is kiderül, hogy József Attila felismerte: a világ, amelybe beleszületett, méreteiben és arányaiban nem illik hozzá. Mindennél fontosabb volt számára a költészet – ez derül ki az általunk rögzített életrajzi adalékokból is. Megpróbáltatásait büszkén ecsegtelve, szívesen állt modellt saját, senki máséhoz nem hasonlítható, eleven emlékművéhez. Az ifjú József Attilát – a kortársak figyelmének fölkeltésén túl – maradandóságának vágya, az évtizedekkel későbbi: a posztumusz hírnév, a halhatatlanság is izgatta.

Születésének századik évfordulóján, e sorokkal próbáltunk hozzájárulni az utókor közös emlékképének alakításához. (*József Attila román műfordításairól a BARÁTSÁG 2005/2. száma, a 4585-4589. oldalakon közölte Domokos Sámuel tanulmányát – a szerk.*.)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Maria Berényi: Școala română din Bătonia (In: Bătonia. Pagini istorico-culturale) – Budapest, 1995.

Domokos Sámuel: József Attila román műfordításai (In: Magyar-román irodalmi kapcsolatok) – Budapest, 1985.

József Attila: Curriculum vitae

József Attila és a román költészet, Kétnyelvű antológia – Bukarest, 1972.

József Jolán: József Attila élete – Budapest, 1940.

Magyar Életrajzi Lexikon – Budapest, 1967.

Sipos János, József Attila – Irodalmi Jelen, 2005/április

Szekernyés János: József Attila és régióink – Irodalmi Jelen, 2005/április

Valachi Anna, „Fogadj fiadnak, Istenem!” – Eső, 2001/3-4. szám

Zsinagóga (Orsós György rajza)